

ГЕНДЕРНА ВЗАЄМОДІЯ В СУЧАСНОМУ ПОЛІЕТНІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ю.М. ГАЛУСТЯН,
канд. соціол. наук

YULIA M. GALUSTYAN,
Ph.D. in Sociology

Abstract. Gender Interaction in the New Days Multi-ethnic Society.

Inter-ethnic heterosexual marriages are the most significant form of gender interaction in the modern poly-ethnic society. The article provides statistic data on international marriages and analyses factors favourable to this phenomenon.

Зараз суспільство виступає свого роду "системою, котру зовсім не можна звести до купи, динамічна природа якої походить із взаємодії підсистем, що її утворюють, одна з одною так само, як й із зовнішнім довкіллям"¹. Суспільний прогрес, розвиток цивілізації утворюють нові типи соціальних зв'язків та взаємодій, що проявляється на різноманітних рівнях суспільної системи. Ці процеси стосуються й етнокультурного виміру соціальної реальності. Сьогоднішній український соціум чимдалі стає поліетнічним, про що свідчить, зокрема, невинне зростання міжнаціональних шлюбів (за даними Державного комітету статистики України вони становлять третину загальної кількості шлюбів). Так, за даними перепису 1989 р. в Україні налічувалося близько 972 565 сімей, члени яких належать до різних національностей, або 27,4 % від загальної кількості сімей в Україні. Найбільша кількість змішаних за національністю сімей припадає на Донецьку (627 тис.), Дніпропетровську (338 тис.), Луганську (313 тис.), Харківську (295 тис.), Одесь-

ку (248 тис.), Запорізьку (211 тис.) області і місто Київ (213 тис.). Якщо порівняти темпи укладання міжнаціональних шлюбів за період 1979–1989 рр., то найбільше їх кількість зросла у Закарпатській, Миколаївській, Чернівецькій областях – на 29%, м. Києві, Одеській, Полтавській областях – на 25%. Окремо слід зазначити, що якщо у Волинській та Івано-Франківській областях у 1979 р. не було жодної етнічно змішаної родини, то 1989 р. їх кількість становила відповідно приблизно по 24 тис. За прогнозом Держкомстату України на 2016 рік міжнаціональні шлюби в Україні досягнуть 275 на кожну тисячу сімей.

За даними лонгітюдного проекту "Молода сім'я в Україні 90-х" (1994–2015 рр.)², яке проводить Український інститут соціальних досліджень, у когорті молодих сімей превалюють подружжя, які ідентифікують себе росіянами та українцями. Серед опитаних 1190 сімей таких 93%; 5% молодих подружніх пар можна назвати різнонаціональними. Це здебільшого такі: білорус/ка –

українка/нець та українець/ка – інша національність. Причому, за результатами аналізу по регіонах, переважно міжнаціональні шлюби укладаються в Донецькій, Одеській областях та місті Києві, що збігається з статистичними даними. Так, за підсумками одноразового соціально-демографічного обстеження Держкомстатом України "Сім'я молодих людей у сучасних умовах" (грудень 1996 р., опитано 3514 сімей: 2498 міських та 1016 сільських) переважають однонаціональні шлюби. Їх частка становить 3/4, або 72% опитаних (69% – у містах та 78% – у селах); частка сімей, члени яких належать до різних національностей, – понад 1/4, або 28% опитаних (32% – у містах та 22% – у селах)³.

Стосунки між чоловіком і жінкою – представниками різних племен існували ще за давніх часів, що, безумовно, сприяло у подальшому формуванню міжплемінних шлюбів, а отже, і нової спільноти – народності.

Останнім часом гендерний аспект етносоціальної взаємодії привертає особливу увагу.

З консолідацією народностей, розвитком економічних, політичних, культурних зв'язків утворювалися нації. Таким чином, поряд із глобальними процесами, що формували нові соціальні спільноти, мали місце і більш локальні процеси гендерної взаємодії, які були переплетені з першими. З часом цей процес набрав усе більших темпів, іноді сповільнюючись, а іноді прискорюючись. На сьогодні етнокультурні зв'язки найбільш урізноманітнилися. Об'єктивні соціально-економічні процеси здебільшого переплітаються з етнічними, вступають з ними в синтез і, як свідчить сучасна історія, це відбувається не завжди й не всюди безпроблемно. В цих умовах сім'я, шлюбні відносини як її інституціоналізоване виявлення, виступають

досить важливим і цікавим об'єктом взаємодії етнокультурних та соціо-економічних і політичних процесів. Міжнаціональні шлюби відбивають тенденції інтернаціоналізації в етнокультурному середовищі. Безперечно, міжетнічні шлюби існують стільки ж, скільки і сам інститут шлюбу, бо без цього значна частина етносів просто генетично б вимерла, а культурна та економічна взаємодія була б набагато біднішою. Інша справа – масштаби, напрями та тенденції розвитку національно змішаних сімей на сучасному етапі в нашій країні. Найбільша кількість шлюбів, як правило, укладається у межах досить вузької суспільної групи: серед соціального прошарку, релігійного кола чи певного етносу. В силу об'єктивних та суб'єктивних умов, навіть коли етнічним та соціальним статусам кожної окремо особистості не надають особливого значення, частіше за все укладаються однонаціональні шлюби. Проте в умовах поліфонічності сучасного буття, коли зростають міжетнічні, міжпоколінні, міжрасові зв'язки, які відбивають бурхливий суспільний розвиток, взаємопроникнення культур, зростає кількість етнічно змішаних шлюбів.

Сучасні суспільствознавці характеризують суспільство через дві головні тенденції, що пронизують соціум: етнічну асиміляцію (тобто повна чи часткова втрата індивідами певного етносу національних особливостей під впливом домінуючого етносу, руйнація середовища його проживання) та міжетнічну інтеграцію, що створює нормальні умови для спілкування та співіснування людей різних національностей. Так, результатом етнічної асиміляції може виступати зміна етнічності або ж деетнізація (повна втрата власних національних і культурних особливостей), що, безсумнівно, має негативні наслідки як для індивіда, так і для суспільства в цілому. Міжнаціональна ж інтегрованість індивіда означає усві-

домлення ним належності до свого етносу і тісний психологічний, культурний зв'язок з ним.

Саме етнічно змішані шлюби є однією з найбагатозначніших форм гендерної взаємодії у поліетнічному суспільстві, виступаючи взаємопереплетенням чоловічої та жіночої компоненти – інь та ян. Для міжнаціональних шлюбів значну проблему становить етнічна самоідентифікація дітей, які від моменту народження потрапляють у поліетнокультурний простір. Етнічно змішана родина є найважливішим чинником формування етнічної самоідентифікації індивіда та найважливіших механізмів трансляції етнокультурного досвіду. Батьківська сім'я завжди була тією первинною групою, яка несла відповідальність за соціалізацію молоді. Саме у родинному колі дитина починає вперше усвідомлювати, до якого суспільства, етносу він належить, якою мовою говорять його батьки, які норми поведінки, традиції, правила є найбільш прийнятні.

Проте за умов поліетнічності суспільства сучасна сім'я, зокрема, особливо етнічно змішана, виступає об'єктом впливу декількох етнокультурних традицій. І тому вивчення питань: які з цих традицій виявляться домінуючими, які етнічні цінності інтеріоризує індивід, яку роль відіграє батьківська сім'я у процесі формування етнічності особистості – набуває зараз особливої актуальності. Так, Е. Гідденс у книзі "Соціологія" наводить приклад південноазіатської сім'ї: "Південноазіатські діти, народжені у Сполученому Королівстві, перебувають під впливом двох різних культур. Удома їхні батьки сподіваються або вимагають від них дотримання принципів співпраці, взаємоповаги та відданості сім'ї. У школі їм доводиться домагатися успіху в суспільному середовищі, де панують конкуренція та принцип індивідуалізму. Більшість із них воліють організувати своє до-

машне життя в межах етнічної субкультури, оскільки вони цінують близькі взаємини, що асоціюються з традиційним сімейним життям. Проте вплив британської культури не може не відчуватися. Молоді люди обох статей вимагають, щоб із ними більше радилися, уряджуючи їхні шлюби"⁴.

Етнічна інтеграція відбувається більш повно і гармонійно саме у змішаних типах сімей, оскільки індивід, постійно перебуваючи у поліетнічному середовищі, стикається з проблемою етнічного самовизначення й тому частіше замислюється над своєю етнічною приналежністю. Таким чином, для міжнаціональних шлюбів домінуючим питанням є формування етнічних якостей індивіда, етнічна самоідентифікація індивіда.

Загальноприйнятим є той факт, що сім'я завжди розглядалася переважно як носій досить інерційного заряду традиціоналізму, стандартів та норм. І як цей носій діятиме у складній ситуації поліетнічності суспільства, багато в чому залежить від співвідношення позитивного та негативного потенціалу, що закладається в сім'ї, від тих культурно-етнічних цінностей, які будуть домінуючими у родинному середовищі (чи будуть ці цінності притаманні більше культурі, яку представляє мати, чи, навпаки, батько). Від того, чи будуть члени національно змішаних сімей відчувати себе маргіналами або повноправними членами обох етнокультурних спільнот, залежить людський розвиток у цілому. Такі шлюби можуть визначати становище етносу в суспільстві, рівень його суб'єктивних та об'єктивних зв'язків з іншими народами, рівень етнічної самосвідомості та ту роль, що відводиться цій самосвідомості, а також гендерну структуру суспільства.

Дослідження етнічно змішаних сімей як одного із проявів гендерної взаємодії між різними культурно-

історичними групами має особливе значення. Міжнаціональні шлюби є свого роду структурними утвореннями суспільства, де відбувається трансформація етнічної самосвідомості, а з точки зору гендерного аналізу – взаємопереплетення різних етнокультурних традицій, напрямів розвитку, що репрезентують чоловік та жінка. Тому вивчення гендерного аспекту міжнаціональних шлюбів дає змогу не лише дослідити питання етнічної самосвідомості, етнічної самоідентифікації, а й спектр проблем історично-культурного розвитку різних народів, етносів, процеси їх взаємодії.

Етнокультурні особливості, традиції та звичаї конкретного етносу певним чином визначають стереотипність мислення та поведінки індивідів. У наш час, коли вибір шлюбного партнера став особистою справою, він усе ж багато в чому залежить від впливів сім'ї, оточуючого середовища, громадської думки. Хоча априорі свобода вибору шлюбного партнера для чоловіків та жінок реально далеко не завжди є такою, тим більше у традиційному суспільстві, вона часто може існувати у певному колі людей, обмеженого етнічним, релігійним та іншими чинниками. Гендерний аналіз вибору шлюбного партнера виявив певні розбіжності серед чоловіків та жінок різних етнічних груп. Так, чоловіки як російської, так і української національностей частіше за жінок тих же національностей обирають етнічно змішані шлюби. Хоча, як стверджує А.Г.Волков⁵, жінки російської, української, білоруської та литовської національностей частіше вступають у міжнаціональні шлюби на території своєї країни, ніж чоловіки. Причини цього явища переважно полягають не у відповідності чисельності чоловіків та жінок певної національності, а мають соціальні та етнокультурні підстави (різне соціальне становище обох статей, струк-

тура їх професій, різний рівень освіти). Даний факт підтверджують і результати дослідження громадської думки, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень⁶. Як виявилось, опитані чоловіки-українці як шлюбному партнерові віддають перевагу жінкам російської національності. Теж саме можна сказати і про опитаних росіян: чоловіки даної національності здебільшого вступають у шлюб з жінками-українками (36%), ніж жінки-росіянки з чоловіками-українцями (24%). Міжнаціональні шлюби мають свою гендерну специфіку: кількісний показник укладення міжнаціонального шлюбу чоловіками і жінками однієї національності є різним. Слід зазначити, що кількісний показник міжнаціональних шлюбів залежить не тільки від чисельності етносу, а й ступеня концентрації на певній території та етнічної структури поселення. Чим вища концентрація певного етносу та монолітніша етнічна структура населення, тим рідше будуть міжнаціональні шлюби, оскільки не існуватиме об'єктивної можливості для контактів представників різних етносів. Об'єктивна можливість для вибору шлюбного партнера детермінується соціальним середовищем проживання індивіда, і тут завжди матимуть переваги представники великих за чисельністю етнічних груп. Цей факт, зокрема, підтверджують статистичні дані. Наприклад, найменша кількість міжнаціональних шлюбів спостерігається саме у західних регіонах України, де переважає гомогенний етнічний склад населення, тоді як на Півдні та Сході України проживає найбільша кількість етнічно змішаних сімей, що пояснюється історичними чинниками досить тривалого процесу переселень та формування відповідно етнотетерогенного складу поселень.

Проте при тому безперечному впливу на укладення змішаних шлюбів, який визначається етнічною

структурою поселення, процеси урбанізації і пов'язана з ним міграція населення мають також надзвичайно велике значення для збільшення кількості міжнаціональних шлюбів.

Разом з тим, не можна зводити причини зростання етнічно змішаних сімей лише до територіальної близькості. Це тільки одна з об'єктивних умов щодо даного феномена, проте далеко не єдина. У виборі шлюбного партнера мають значення і економічна, і професійна, і релігійна, і етнічна приналежності тощо.

Частота гендерної взаємодії різних етнічних груп детермінується і власне етнокультурними особливостями окремих етносів. Перш за все це мова, релігія, традиції, звичаї та їх вплив на особистість. Так, на куль-

турних традиціях відбивається схильність до певного способу життя, крім того етнічні особливості впливають на стосунки у родині, через що іноді виникають суспільні стереотипи в уявленнях про те, яким буває чоловік чи дружина певної національності. Так, через близькість слов'янських культур між представниками слов'янської групи (українцями, росіянами, білорусами) укладається найбільша кількість шлюбів.

Таким чином, зараз у соціокультурній системі все більше посилюється міжетнічна гендерна взаємодія. І вивчення її специфіки, змін у національному складі населення є дуже важливим для розуміння стану, особливостей і перспектив розвитку сучасного українського суспільства.

¹ Гідденс Э. Пол, патриархат и развитие капитализма // Соц. исследования. – 1992. – №7. – С. 135.

² Лонгітюдний проект “Молода сім'я в Україні 90-х” розпочався у 1994 р. (опитано 2000 молодих сімей в 11 регіонах України). На другому етапі (1996 р.) опитано 1190 сімей.

³ Діти, жінки та сім'я в Україні: Стат. зб. Держкомстату. – К., 1998. – С. 337.

⁴ Гідденс Е. Соціологія. – К.: Основи, 1999. – С.181.

⁵ Поиск ведут демографы / Состав. А. Г. Волков (сер. “Популярная демография”). – М.: Мысль, 1985. – 111 с.

⁶ Йдеться про дослідження в рамках проекту “Гендер в розвитку”, здійснене за підтримки Гендерного бюро ПРООН (вересень 1997 р.). Опитано 2008 респондентів, вибірково сукупність квотна, репрезентативна за регіонами, типом поселення, статтю, віком та освітою.